کوردستانێتی شاری موسڵ لەچەندین بەڵگەنامەی جیاجیادا

بەڵگەنامەکانی کۆمەڵەی نەتەوەکانو پەیماننامە نێودەوڵەتیەکان

بەشی یەکەم (1-5)

دووشەممە 04.06.2007

دەرسیم دیبەگەیی

Darsim2006@hotmail.com

بۆ سەلماندنی کوردێتیو کوردستانێتی شاری موسڵ، بەهەردوو کەناری چەپ، کە دەکاتە بەشی (خۆرهەلآت)، یاخود (نەینەوا)، هەروەها کەناری راست، کە دەکاتە بەشی (خۆرئاوا)، یاخود (موسڵ)، بەسەدانو هەزاران بەڵگەمان دەست دەکەون. بگرە بەسەدان مێژوونووس، گەڕیدە، جوگرافیناس، شوێنەوارناس، پسپۆر، پۆلەتیک، ئەفسەری پایەبەرز، توێژەر، رۆشنبیرو نووسەرانی سەر بەنەتەوە جیاجیاکانی ناوچەکەو جیهانی باسی کوردێتیو کوردستانێتی ئەم شارەیان کردووە، هەروەها بەسەدانو هەزاران بەڵگەنامە هەن کە لە کۆمەڵەی نەتەوەکان، نەتەوە یەکگرتووەکانو پەیمانە نێودەوڵەتییەکان دەرچوونو ئێستا زۆربەیان لەنەتەوە یەکگرتووەکان پارێزراون، کە هەموویان جەخت لەسەر کوردێتیو کوردستانی بوونی شاری موسڵ دەکەنەوە. ئەگەر کوردو سەرکردایەتییەکەی لەرۆژگارێکی وەکو ئەمڕۆدا کە زۆر لە هەلومەرجەکان لەبەرژەوەندی کورد دایە، کەچی نەتوانن داوای گەڕانەوەی شاری موسڵ بکەنەوە بۆ باوەشی هەرێمی کوردستان (باشووری کوردستان)، ئەوە بەدڵنیاییەوە لەداهاتوودا زۆر زەحمەت دەبێت کە کورد بەئاسانی بتوانێت ئەم برینەی جەستەی خاکە داگیرکراوو زامدارەکەی سارێژ بکاتو ئەم شارە داگیرکراوە بخاتەوە سەر کوردستان! ئەویش لەبەرئەوەی سروشتی عارەب وایە کە هەردەم ئامادەیی ئەوەیان تێدایە ئەو خوێنەی کە بۆ رزگارکردنی پارچەیەکی خاکی داگیرکراویان بیبەخشن، هەمان خوێن ببەخشن لەپێناوی داگیرکردنو درێژەدان بەداگیرکردنی خاکو نیشتمانی نەتەوەکانی تر. عارەب بەو بیروباوەڕو هزرەوە کە رووبەڕووی داگیرکەرانی بەشێک لەخاکی خۆیان دەبنەوە، بەهەمان بیروباوەڕو هزرەوە داکۆکی لە چەوسانەوەو درێژەدان بەداگیرکردنی نیشتمانی نەتەوە لاوازو بچووکەکانی ناوچەکە دەکەن. نەتەوەی عارەب، هەروەکو چۆن ئایینو ئیسلامی بەکارهێناوە بۆ رزگارکردنو پاراستنی سەربەخۆیی خۆی، لەهەمان کاتیشدا ئایینو ئیسلامی بەکارهێناوە لەپێناوی داگیرکردنی نیشتمانو چەوساندنەوەی نەتەوە بچووکەکانی ناوچەکە!

بەڵگەنامە نێودەوڵەتییەکان ژمارەیان (38) بەڵگەنامەیەو (32) سەرچاوەی بۆ بەکارهاتووە. بەگوێرەی هەموو بەڵگەنامەکان ویلایەتی موسڵ بەویلایەتێکی کوردی یان بەشێکی کوردستانە. ئەوەی لێرەدا مەبەستمە، خستنەرووی چەندین بەڵگەنامەی جیاجیایە بۆ سەلماندنی راستی بۆچوونەکانم سەبارەت بە کورستانێتی شاری موسڵ وەکو شارو پارێزگا، ئەو بەڵگەنامانەی کە لێرەدا دەخرێنەروو، بەشێکی ئەو پەرتووکەن کە لەسەر کوردستانێتی شاری موسڵ نووسراوەو بۆ چاپکردن ئامادەیە. ئەمانەی خوارەوەش چەند بەڵگەیەکی سەربە (کۆمەڵەی نەتەوەکان)و نێودەوڵەتین:

پرۆفیسۆر دکتۆر خەلیل ئیسماعیل محەمەد، لە لاپەڕە (154)ی پەرتووکی (إقليم كوردستان العراق دراسات فی التكوين القومي للسكان)داو، بەپشتبەستنی بە لاپەڕە (25)ی پەرتووکی (تقرير عصبة الامم (مسألة الحدود بين التركيا والعراق لسنة 1925)دا دەڵێت: (کۆمیسیۆنی کۆمەڵەی نەتەوەکان هەوڵێکی شەکەت کەریدا بۆ لێکۆڵینەوە

created using BCL easyPDF Printer Driver
Click here to purchase a license to remove this image

لەو زاراوانە، تا گەیشتە ئەوەی کە ئێراق، بەرەو باکوور لەناوچەی چیاکانی حەمرین تێناپەڕن یان تکریت لەسەر رووباری دیجلەو، هیت لەسەر رووباری فورات).
بەگوێرەی ئەو بەڵگەیەی کە دکتۆر خەلیل ئیسماعیل ئاماژەی پێکردووەو، لەلایەن (کۆمیسیۆنی تۆژینەوە لەسەر کێشەی ویلایەتی موسڵ)ی سەر بە کۆمەڵەی نەتەوەکان دەرچووە، سەرەتا ئەم بەڵگەیە بەڵگەیەکی نێودەوڵەتییە دواتریش کوردستانی بوونی شاری موسڵ دەسەلمێنێت، چونکە شاری موسڵ (150) کم دەکەوێتە باکووری تکریتو، (360)کم دەکەوێتە باکووری خۆرهەڵاتی هیتو نزیکەی (200) کیلۆمەترێکیش باکووری خۆرئاوای زنجیرە چیاکانی حەمرین. بەمەش بۆمان دەردەکەوێت کە شاری موسڵ هەرگیز نە شارێکی عارەبیو نە ئێراقی بووە، بەڵکو شارێکی کوردیو کوردستانی بووە، چونکە کاتێک کە سنووری ئێراق لە لای باکوورەوە لە (تکریت) لەسەر رووباری دیجلەو، لە (هیت) لەسەر رووباری فورات کۆتایی پێ بێتو، شارێکی وەکو موسڵ-یش کە بەسەدان کیلۆمەتر دەکەوێتە باکووری ئەو دوو شارەوە.

دکتۆر خەلیل ئیسماعیل محەمەد، لە لاپەڕەکانی (137-141)ی ژمارە (6)ی گۆڤاری (الانفال)دا وتارێکی لەژێرناوی (كوردية كركوك في ظل الحقائق التاريخية – الجغرافية)دا نووسیوەو، لە لاپەڕە (138)دا بەپشتبەستنی بە لاپەڕە (11)ی پەرتووکی (تقرير لجنة عصبة الأمم)دا، نووسیوێتی: (لیسترەنج جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە سنووری ئێراق لە (تکریت) لەسەر رووباری دیجلەو لە (ئەنبار)یش لەسەر رووباری فورات، کۆتایی پێدێت).
بەپێی پێناسەکەی مێژوونووسو رۆژهەڵاتناسی ئینگلیزی (کەی لیسترەنج) بێت کە کۆمەڵەی نەتەوەکان پشتی پێ بەستوە، موسڵ شارێکی کوردستانەو دەکەوێتە نێو خاکی کوردان، نەک شارێکی عارەبیو بەشێک بوبێت لە ئێراق، چونکە شاری موسڵ (150کم) دەکەوێتە باکووری شاری تکریتو هەروەها (320کم)یش دەکەوێتە باکووری خۆرهەڵاتی ئەنبار، کە سنووری ئێراقی عارەبی لەلای باکوورەوە لە هەردوو شاری تکریتو ئەنبار کۆتایی پێدێت. کەواتە هەر شارو خاکێک بکەوێتە باکووری ئەم دوو شارەوە ئەوە نەخاکو نەشاری عارەبن، بەڵکو نیشتمانی کوردو خاکی کوردستانن!

مێژوونووسی عارەب، دکتۆر فازل حوسێن، لە لاپەڕە (78)ی پەرتووکی (کێشەی ویلایەتی موسڵ) بە زمانی عارەبیو، لاپەڕەکانی (108- 109)ی هەمان سەرچاوە بەزمانی کوردی، لە باسی ئەو کۆمیسیۆنەی سەر بە کۆمەڵەی نەتەوەکان کە لە یەنیوەری ساڵی (1925)دا بۆ تۆژینەوەو گەیشتن بەڕاستیەکان سەردانی ناوچەکەیان کردووەو دواتر راپۆرتێکی هەمەلایەنەی خۆیان بەکۆی دەنگ سەبارەت بەکێشەی ویلایەتی موسڵ بەرزکردۆتەوە، نووسیوێتی: (بۆ گەیشتن بە ئەنجام کۆمیسیۆنەکە گەڕایەوە سەر مێژوونووسانو جوگرافی زانەکانی کۆنی عارەب هەروەها سوود لەژمارەیەک نەخشەی عارەبیو سەدان نەخشەی سەردەمی سەدەی شانزەو سەدەی بیستەم وەرگیرا کەلە ئەوڕوپا ئامادەکراون، هەروەها سوودیان لە پەرتووکەکانی گەشتو سیاحەتنامەی هەموو سەردەمەکانو پەرتووکەکانی جوگرافیای دواناوەندی قوتابخانەکانی میسر وەرگرت کە بەزمانی عارەبی نووسراون.
سەرەنجام کۆمیسیۆنەکە گەیشتە ئەوەی کەسێ ناوچە ناسراون، ئەوانیش:

created using BCL easyPDF Printer Driver
Click here to purchase a license to remove this image

(ئێراقی عارەب، الجزیرە، کوردستان). سنووری ئێراق لەباکوورەوە لە هیتو تکریتو زنجیرە چیاکانی (حەمرین) تێپەڕ ناکات. دڵنیا نەبوون کە بەشێکی ناوچەی ململانێ رۆژێ لەڕۆژان بەشێک نەبووە لە ئێراقی عەجەم.

لەهەموو ئەدەبیاتی جوگرافیادا هەر لەسەردەمی داگیرکردنی عارەبەوە تاکاتی لێکۆڵینەوەی لیژنەکە لەساڵی (1925)دا ناوچەی ململانێ نەباسکراو نە بەبەشێک لەئێراق دانراوە. لای دانیشتوانی ویلایەتی موسڵ ناوی ئێراق نائاشنا بووە. بەڵام بۆ عارەبی ئێراق ناسراو و ئاشناترە لەوشەی میزۆپۆتامیای ئەوروپی (میزۆپۆتامیا بەشی رۆژئاوای ناوچەی (ململانێ) دەگرێتەوە، ئەوەی حکوومەتی تورکیا باسی دەکات کە ویلایەتی موسڵ بەشێک بووە لە (ئەنادۆڵ)... کۆمیسیۆنەکە پێی وایە راست نییە. هەردوو ناوچەکە واتە (ویلایەتی موسڵو ئەنادۆڵ) کوردستانی رۆژئاواو سوریا دەکەونە نێوانیانەوە).

ئەو بەڵگەنامەیەی سەرەوە بەنرخترین بەڵگەنامەیە بۆ سەلماندنی کوردستانێتیو کوردێتی شاری موسڵو ویلایەتی موسڵ، کە لەهەمان کاتدا بەڵگەنامەیەکی نێونەتەوەییو عارەبیو جیهانیشە، چونکە کۆمیسیۆنێکی سەر بە کۆمەڵەی نەتەوەکان خۆی هاتۆتە ویلایەتی موسڵو لەنزیکەوە لێکۆڵینەوەی لەسەر ئەم کێشەیە کردووەو، پشتی بەستووە بە مێژوونووسانو جوگرافی زانەکانی کۆنی عارەب، ژمارەیەک نەخشەی عارەبیو سەدان نەخشەی سەدەکانی شانزەو بیستەم کەلە ئەوروپا ئامادەکراون، هەروەها پەرتووکەکانی گەشتو گوزاری هەموو سەردەمەکانو پەرتووکەکانی جوگرافیای دواناوەندی قوتابخانەکانی میسر کە بەزمانی عارەبی نووسراون، ئنجا دواتر بەگوێرەی ئەو کۆمەڵە بەڵگەنامانە گەیشتوونەتە ئەو بڕیارەی سەرەوە کە دەڵێت سنووری ئێراق لەباکوورەوە لە هیتو تکریتو زنجیرە چیاکانی حەمرین تێپەڕ ناکات. بەگوێرەی ئەو بڕیارەی کۆمیسیۆنی کۆمەڵەی نەتەوەکان، زۆر بەدڵنیاییو بێ هیچ گومانێک دەڵێم موسڵ شارێکی کوردیەو سەر بە هەرێمی کوردستان (باشووری کوردستان)ە، چونکە شاری تکریت (150) کیلۆمەترو شاری (هیت)یش (360)کم دەکەونە باشوورو باشووری خۆرئاوای موسڵ، هەروەها سنووری دەوڵەتی ئێراق یان خاکو نیشتمانی عارەبیش لەلای باکوورەوە لەو دوو شارەی ناوبراو لەسەرەوەدا کۆتایی دێت. پاشانیش زنجیرە چیاکانی حەمرین بەدووری نزیکەی (200) کیلۆمەترێک دەکەونە باشووری خۆرهەڵاتی موسڵ. کاتێک کە سنووری وڵاتی ئێراق لەلای باکوورەوە لە هیت، تکریتو زنجیرە چیاکانی حەمرین تێپەڕ نەبوویێت، کەواتە بەهیچ شێوەیەکیش نەشاری موسڵو نەهیچ شارێکی سەربە ویلایەتی موسڵ نە شاری عارەبیو نە ئێراقی بووینەو دەبن!

هەروەها کاتێک کە لەباسی بۆچوونەکانی کۆمیسیۆنەکەدا دەڵێت: (دڵنیا نەبوون (کۆمیسیۆنەکە) کە بەشێکی ناوچەی ململانێ رۆژێ لەڕۆژان بەشێک نەبووە لە ئێراقی عەجەم)، کەواتە ئەوان گومانیان لەهیچ شار یاخود شارۆچکەو دێهاتێکی ناوچەی ململانێ واتە ویلایەتی موسڵ (باشووری کوردستان) نەبووە کە سەر بە ئێراقی عەجەم نەبوویێت، ئاشکەراشە کە ناوەکانی (ئێراقی عەجەم، میسۆپۆتامیای سەروو، ویلایەتی موسڵ، باکووری ئێراق، هەرێمی کوردستان) هەر هەموویان بەو ناوچە جوگرافییە گووتراوە کە بەباشووری کوردستان ناسراوە.

دکتۆر وەلید حەمدی، لە لاپەڕە (23)ی پەرتووکی (کوردو کوردستان لە بەڵگەنامەکانی بەریتانیادا)، نووسیوێتی: (دەوڵەتە هاوپەیمانەکان لە (سان ریمۆ)و لەپەیمانی (سیڤرە) کە لە (10ی ئابی 1920)دا واژۆیانکردبوو دانیان بەوەدانابوو کەناوچەی موسڵ بەشێک دەبێ لەو دەوڵەتە کوردییەی کە پێشنیازی دامەزراندنیان کردبوو. بۆیە بەپێی دادپەروەریو یاسا ئەو سامانی پەترۆلە دەبوو سامانی کورد بێت!).

created using
BCL easyPDF
Printer Driver
Click here to purchase a license to remove this image

دکتۆر وەلید حەمدی، لەسەرەوەدا ئەوەمان بۆ ڕووندەکاتەوە کە بەگوێرەی هەردوو پەیماننامەی (سان ریمۆ)و (سێڤرە)، موسڵ بەشێکی گرنگی کوردستانەو بریتییە لەخاکی کوردان، هەروەها هەموو ئەو وڵاتانەی کە واژۆیان لەسەر ئەو دوو پەیماننامەیە کردووە، دانیان بەوەدا ناوە کە موسڵ ناوچەیەکی کوردییەو سەر بە کوردستانە، ئەگینا هەرگیز واژۆیان نەدەکردو قایل نەدەبوون کە موسڵ بەشێک بێت لەو دەوڵەتە کوردیەی کە دەبوایە بەپێی هەردوو پەیماننامەکانی سەرەوە دابمەزرێت! هەروەها دکتۆر وەلید حەمدی، خۆیشی باوەڕی وایە کە موسڵ شارێکی کوردستانی‌یە، کاتێک کە دەڵێت بەپێی دادوەری‌و یاسا سامانی پەترۆلی ناوچەی موسڵ، دەبوو سامانی کورد بێت. هەموومان دەزانین، کاتێک سامانی ژێر زەوی خاکێک دەبێتە هی نەتەوەیەک، کە ئەو خاکە هی نەتەوەکە خۆی بێت، کەواتە ئەگەر سامانی پەترۆلی ناوچەی موسڵ سامانی کورد بێت، کەواتە موسڵ-یش هەر هی کوردە. ئەو وڵاتانەی کە واژۆیان لەسەر پەیمانی (سێڤرە) کردووە بریتین لە وڵاتانی هاوپەیمان (فەرەنسا، بەریتانیا، ئیتالیا، بەلجیکا، چیکۆسلۆڤاکیا، پورتوگال، پۆڵۆنیا، ڕۆمانیا، یۆگۆسلافیا، یابان، ئەرمینیاو حیجاز) لە لایەکو دەوڵەتی عوسمانی (حکومەتی ئەستەنبۆل) لەلاکەی ترەوە.

نەجم عومەر سورچی، سەرۆکی پارتی پارێزگارانی کوردستان، لە لاپەڕە (71)ی پەرتووکی (مصير ولاية الموصل (كوردستان الجنوبية) ما بعد عام 2000)دا، نووسیوێتی: (هەوڵەکانی شێخ مەحمودی نەمرو، چاوچنۆکی تورکو عارەبی ئێراق بەپاڵپشتی بەریتانیا لەلایەکیتر، وای لە (کۆمەڵەی نەتەوەکان) کرد لەپێناو چارەسەرکردنی کێشەی موسڵ- کۆمیسیۆنێکی بەدواداچوون بۆ دەرخستنی ڕاستییەکان دەربارەی شاری موسڵ لە 30ی ئەیلولی 1922دا (کۆمەڵەی نەتەوەکان لە 30.9.1924 بڕیاریدا کۆمیسیۆنێک دامەزرێنێ نەک 1922 – دەرسیم-) بنێرێت لەپێناوی لێکۆڵینەوەی باری دانیشتوانو نەتەوەیی ویلایەتەکە. دوای لێکۆڵینەوەیەکی چڕ، کۆمەڵەی نەتەوەکان بەشێوەیەکی فەرمی لەڕاگەیاندنێکدا ئاشکرایکرد کە: (نەتورکەکان وە نەعارەبەکان مافی ئەوەیان نییە ویلایەتی موسڵ بخەنە سەرخاکی وڵاتەکانی خۆیان، چونکە دانیشتوانی ویلایەتەکە (موسڵ) کوردن، هەر لەبەر ئەو هۆیەش بوو کۆمیسیۆنەکە بڕیاریدا ویلایەتی موسڵ بەتەواوی بخرێتە سەر دەوڵەتی کوردی سەربەخۆ).

ئەو بەڵگەنامەیەی سەرەوە کە لە کۆمەڵەی نەتەوەکانەوە دەرچووە، زۆر ڕاشکاوانە بۆمان ڕووندەکاتەوە کە تەواوی ویلایەتی موسڵ خاکی کوردانەو، جگە لە کورد، نە تورکو نە عارەبیش مافی ئەوەیان نییە باسی ئەو ویلایەتە بکەن، یان بیر لەوە بکەنەوە کە ڕۆژێک لەڕۆژان بیخەنە سەر وڵاتانی خۆیان، چونکە خاکی هیچ کام لەوان نییە. کاتێکیش کە کۆمەڵەی نەتەوەکان دەڵێت: (نەتورکەکان وە نەعارەبەکان مافی ئەوەیان نییە ویلایەتی موسڵ بخەنە سەرخاکی وڵاتەکانی خۆیان، چونکە دانیشتوانی ویلایەتی موسڵ کوردن)، ئەوەش پێمان دەڵێت کە تەواوی شارو شارۆچکەکانی ئەو ویلایەتە بەشاری موسڵ-یشەوە خاکی کوردو سەربە کوردستانن. هەر لەبەر کوردستانی بوونی تەواوی ویلایەتی موسڵ بوو کە کۆمیسیۆنەکە پێشنیاری ئەوەی کردبوو کە ئەو ویلایەتە بەتەواوی شارەکانیەوە بخرێتە سەر ئەو دەوڵەتە کوردییەی کە نیاز وابوو لەباکووری کوردستان دامەزرێت.

created using
BCL easyPDF
Printer Driver
Click here to purchase a license to remove this image

سەرچاوەکـــــــــــان:

1- دکتۆر خەلیل ئیسماعیل محەمەد، إقليم كوردستان العراق دراسات فى التكوين القومي للسكان، الطبعة الثالثة، جنوب كوردستان – هەولێر 1999.

2- دکتۆر خەلیل ئیسماعیل، كوردية كركوك في ظل الحقائق التاريخية – الجغرافية، الانفال، العدد 6، سنة السادسة 2005، مجلة تصدرها وزارة حقوق الانسان وشؤون المرحلين والمؤنفلين، جنوب كوردستان - سلێمانی.

3- الدكتور فاضل حسين، مشكلة الموصل دراسة في الدبلوماسية العراقية - الانكليزية-التركية وفي الراي العام، الطبعة الثانية، مطبعة اسعد-بغداد- 1967.

4- دکتۆر فازل حوسێن، کێشەی ویلایەتی موسڵ، وەرگێڕانی محەمەد شاکەلی، چاپخانەی خاک، باشووری کوردستان – سلێمانی 1999.

5- دکتۆر وەلید حەمدی، کوردو کوردستان لە بەڵگەنامەکانی بەریتانیادا، وەرگێڕانی محەمەد نوری تۆفیق، چاپی دووەم، دەزگای چاپو پەخشی سەردەم، چاپخانە ئۆفسێتی هەواڵ، باشووری کوردستان - سلێمانی 1999.

6- نجم عمر السورجي، مصير ولاية الموصل(كوردستان الجنوبية) ما بعد عام 2000، سليمانية – جنوب كوردستان 1998.

created using
BCL easyPDF
Printer Driver
Click here to purchase a license to remove this image